

ISSN 2181-7138

# МУАЛЛИМ ХЭМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИУ



*Илимий-методикалық журнал*

---

**2023**

**1/3-сан**

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы  
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының  
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен  
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.  
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

Нөкис



## МИЛЛИЙ ИДЕЯ ХАМ РУЎХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

<b>Sayliyeva M. M.</b> Jamiyat va shax rivojlantirishda milliy g'oya tamoyillari va mazmuni .....	160
<b>Kenjayeva M. Sh.</b> Milliy qadriyat tushunchasining mazmun va mohiyati .....	167
<b>Xujaev M. I., Esanova K. I.</b> Маҳмудхўжа Бехбудий жадид матуботи етакчиси .....	175
<b>Axmadaliyeva M. Sh., Madraximov I. B.</b> Milliy uyg'onish davri poetikasida yetakchi g'oya va obrazlar .....	182

## ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

<b>Imomberdiyev S. S.</b> Matematika darslarida ekologik komponentdan foydalanishning ahamiyati .....	186
<b>Қунназаров А. Қ.</b> Информатика фанидан мултимедиали электрон ўқув қўлланма яратиш ва фойдаланиш методикаси .....	192
<b>Tursinboeva Z. U., Ismoilova Z. T., Abdullayeva D. A.</b> Differensiallarning taqribiy hisoblashlarga tatbig'i .....	198
<b>Tursinboeva Z. U., Ismoilova Z. T., Ravshanova R. M.</b> Tarmoqlararo balans munosabatlarining iqtisodiy masalalarga tadbirlari .....	202
<b>Shomurodov N. A.</b> Taqribiy hisoblashlarda differensial hisob va darajali qatordan foydalanish .....	207

## БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

<b>Eshchanova G. O., Durdiyeva M. O.</b> Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda ijodiy-kreativ faolligini shakllantirish usullari .....	212
<b>Ozodova B.</b> Raqamli texnologiya-MTT da zamonaviy zaruriyat .....	217
<b>Eshchanova G. O., Shamuratova S. Q.</b> Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning kitobga bo'lgan qiziqishini shakllantirishga kompetensiyaviy yondashuv .....	223
<b>Xo'jamberdiyeva Sh.</b> Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishning zaruriyati .....	230
<b>Eshchanova G. O., Egamberdiyeva M. K.</b> Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining turli yosh guruhlari qayta hikoya qilishga o'rgatish orqali nutq, muloqot kompetensiyalarini shakllantirish usullari .....	236
<b>Nuradilova A. D.</b> Boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitishda noan'anaviy dars usulining samarali natijalari .....	241
<b>Jabborova O. M.</b> Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va didaktikasining diagnostika masalalari .....	246
<b>Mardonov Sh. Q.</b> Boshlang'ich ta'lim metodikasi va samaradorligi diagnostikasi .....	254
<b>Eshmanova N. N.</b> Boshlang'ich sinflarda bayon va insho yozish klaster metodikasi mazmuni .....	262
<b>Qarshiboyeva X. K., Muminov Z. Sh.</b> Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish usullari .....	269
<b>Jabborova O. M., Abdujalilova M. M.</b> Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy layoqatini rivojlantirish metodikasi .....	275
<b>Tashpulatova D. M.</b> Boshlang'ich ta'limda klaster yondashuv asosida o'quv fanlarini integratsion o'qitish mexanizmlarini takomillashtirish samaradorligi .....	279
<b>Жансаитова Ж. Б., Таджибаев И. У.</b> Бастауыш сынып оқушыларына арналған психологиялық-педагогикалық диагностика .....	287
<b>Eshmanova N. N., Rahmonova M.</b> Oilada bola tarbiyasida o'zaro munosabatlar tizimi pedagogik-psixologik xususiyatlari va omillari .....	293
<b>Tojiboyeva G. R.</b> Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda "Rivoj" loyihasiga asoslangan innovatsion maktab imkoniyatlari .....	299



## БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКА

*Жансаитова Ж. Б., Таджибаев И. У.*

*Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті*

**Негізгі сөздер:** психологиялық диагностика, бастауыш мектеп, оқушылар, диагностикалық әдістер, оқу іс-әрекеті.

**Ключевые слова:** психологическая диагностика, начальная школа, учащиеся, методы диагностики, учебная деятельность.

**Key words:** psychological diagnostics, elementary school, students, diagnostic methods, educational activity.

Оқу-тәрбие үрдісінде жас оқушыларға тиімді педагогикалық әсер ету үшін әрбір баланың жеке ерекшеліктерін білу қажет. Диагностикалық әдістер және оларды қолдану сабақты әр оқушы өз мүмкіндіктері деңгейінде қатысатындай етіп құруға мүмкіндік береді, бұл өзін-өзі бағалау және өзіне деген сенімділік деңгейін арттырады. Бастауыш сыныптағы психологтың жұмысы – жас оқушылармен, олардың ата-аналарымен, мұғалімдерімен диагностикалық жұмыс жүргізу. Психологиялық диагностикалық әдістер кешені мектептен бастап орта мектепке дейінгі даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Кіші мектеп жасындағы баланың жаңа қасиеттерінің қалыптасу процесін зерттеудің маңызы зор. Бұл жас кезеңі психикалық процестерге, тұлғааралық қарым-қатынастарға, сондай-ақ тұтастай алғанда баланың жеке басына әсер ететін жаңа әлеуметтік ортаға өту болып табылады. Бала оқу дағдыларын меңгерген кезде баланың оқу қабілетін дамыту процесі жүреді, бұл оның одан әрі білім алудағы табысына үлкен әсер ететіні сөзсіз.

Психологиялық диагностика – бұл балалардың даму ерекшеліктерін, яғни оқу-тәрбие үрдісіндегі әлеуетті мүмкіндіктерді, тенденцияларды, оқу мен дамудың бұзылуының себептерін, білім берудің бүкіл кезеңінде әлеуметтік бейімделу қабілетін терең зерттеу. Психологиялық диагностика – психолог қызметінің бірі, ол келесі міндеттерді шешеді: біріншіден, оқушының психологиялық портретін салу; екіншіден, оқуда қиналып,



теңқорларымен және үлкендермен қарым-қатынас жасауда қиналған мектеп оқушыларына көмек көрсету жолдарын таңдау; үшіншіден, олардың ерекшеліктеріне сәйкес балаларға психологиялық қолдау көрсетудің құралдары мен формаларын әзірлеу.

Диагностикалық жұмысты ұйымдастыру формалары келесідей: кешенді немесе фронтальды, терендетілген, жедел көмек көрсету. Кешенді психо-педагогикалық тексеру – өлшенген белгілерге қатысты «жағдайы жақсы» және «жаман» балаларды ажыратуға мүмкіндік беретін алғашқы диагностикалық нәтиже. Мысалы, болашақ бірінші сынып оқушыларының мектепте оқуға дайындығын зерттеу, бірінші сынып оқушыларының мектепке бейімделу динамикасын талдау. Психолог бұл қызмет түрін жұмыс кестесіне сәйкес жоспар бойынша жүргізуі қажет.

Терең психологиялық сараптама күрделі жағдайларды диагностикалауда қолданылады және жеке психологиялық әдістердің қажеттілігін қамтиды. Бұл жұмыс баланың шынайы қарым-қатынасы мен оқудағы қиындықтары туралы мұғалімдер мен ата-аналарға кеңес беруді қамтиды. Диагностикалық тестілеудің ықтимал себептері сынақ әдістерін таңдауды негіздейтін анықталған/хабарланған қиындықтар туралы бастапқы болжамдармен күрделірек әдістерді қолдануды қамтиды.

Психодиагностикалық жұмыстың бағыттарына баланың жеке басын, танымдық процестерін, эмоционалдық-еріктік ерекшеліктерін, сынып ұжымындағы тұлғааралық қарым-қатынастарын, сонымен қатар диагностикалық процестерге бейімделген стандартты психологиялық әдістерді зерттеу жатады.

Балалар мектепке барған кезде психологиялық дамудың жеке деңгейі айтарлықтай өзгереді. Жас оқушылар адамгершілік, интеллектуалдық, тұлғааралық дамуымен ерекшеленеді. Олар бірдей әрекеттерге, нұсқауларға және жағдайларға әртүрлі әрекет етеді. Тест материалын таңдау балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып жүргізіледі. Физикалық жасына қарай мектепке баруға дайын балалар бар, психологиялық жасы мектеп жасына дейінгі баланың шекарасында. Егер мұндай балаға жеткілікті қиын, бірақ өте қызықты емес, ерікті зейінді, дамыған ерік-жігерді, есте сақтауды қажет ететін сынақ ұсынылса, ол жеке және психологиялық қабілеттерінің жеткіліксіздігінен оны жеңе алмайды. Дәл осындай тапсырмалар ойнақы және қызықты түрде ұсынылса, тиімдірек орындалады. Бұл факторды бірінші және екінші сынып оқушыларымен психологиялық жұмыста ескеру қажет.



Бастауыш мектептің үшінші және төртінші сыныпындағы балалармен жұмыс жасағанда, бар тестілер мектеп оқушыларының мотивациясы күшті, қызығушылық пен жағымды белсенді көңіл-күй болған жағдайда ғана жарамды.

Білім беру стандарттары оқыту нәтижелерін деңгейлеп бағалауды талап етеді: негізгі, қосымша және тереңдетілген деңгейден төмен. Білім беруді дамытудың заманауи парадигмасы әрбір оқушының жетістіктерін бағалаудың диагностикалық тәсілін жүзеге асыруды қамтиды. Педагогикалық диагностика арнайы таңдалған және жүйеленген міндеттер жиынтығы ретінде:

- оқушылардың жаратылыстану бойынша білім, білік, дағдыны меңгеруінің бірқатар ерекшеліктерін анықтау;
- оқушылардың қиындықтарының себептерін білу арқылы олардың сипатын анықтау;
- балалардың оқу әрекетін меңгеру деңгейін анықтау;
- оқушылардың дамуында болып жатқан өзгерістерді бағалау.

Педагогикалық диагностика келесі метапәндік нәтижелерді бағалау қажеттілігін білдіреді:

- оқу іс-әрекетінің мақсаттары мен міндеттерін қабылдау және қолдау, оларды жүзеге асыру құралдарын іздеу дағдыларын меңгеру деңгейі;
- шығармашылық және зерттеушілік мәселелерді шешу мүмкіндіктерін меңгеру;
- қойылған міндеттерге және оларды жүзеге асыру шарттарына сәйкес оқу қызметін жоспарлау, бақылау және бағалау, сондай-ақ нәтижеге жетудің тиімді әдістерін анықтай білу;
- оқу іс-әрекетінің сәтті немесе сәтсіз болу себептерін түсіне білу;
- салыстыру, талдау, синтездеу, жинақтау, жіктеу, ұқсастықтар мен себеп-салдар байланыстарын орнату, ойлау сияқты логикалық әрекеттерді меңгеру.

Диагностиканың арқасында оқушылардың жаратылыстану білімін, дағдысын, біліктілігін меңгеру ерекшеліктерін анықтауға болады. Пән бойынша білім, білік және дағды мазмұнын меңгерудің үш деңгейі бар, олар келесі міндеттерді қамтиды:

- білімді қайталау;
- білімді қолайлы жағдайларда қолдана білу;
- білімдерін қолайсыз жағдайларда қолдану.

Педагогикалық диагностика оқушының қиындықтарының мәнін анықтауға және олардың себептерін анықтауға мүмкіндік береді.



Диагностикада оқу іс-әрекетінің бұрыннан қалыптасқан құрамдас бөліктерін де, қосымша жұмысты қажет ететін бөліктерін де ажыратуға болады. Диагностиканың арқасында өзін-өзі бақылау деңгейін (жоспарлау, кезеңдік және қорытынды), сонымен қатар өзін-өзі бағалауды анықтауға болады.

Педагогикалық диагностика оқушылардың дамуында болып жатқан өзгерістерді бағалауға көмектеседі. Оның тапсырмаларын орындау деңгейі оқушының икемді ойлау деңгейі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Оның тапсырмалары арқылы оқушының жалпы дамуының озық екендігін, тіл дамуында өзгерістер бар-жоғын бағалауға болады.

Педагогикалық диагностика бірнеше кезеңде жүзеге асырылады.

1. Диагностиканың бастапқы кезеңі. Оның мақсаттары: а) 1-сыныпта – балалардың білім алу мүмкіндіктерін, бағдарлама талаптарын меңгеру мүмкіндіктерін, баланың мектепте оқуға дайындығын анықтау; б) 2-4-сыныптарда – өткен оқу жылының қорытындысын мұғалімдер қорытындылаған технологиялық карталарда көрсетілген жаңа оқу жылының басында алынған нәтижелермен салыстыру және оқудағы кемшіліктерді анықтау. студенттердің білімі мен оларды жою шараларын жоспарлау.

2. Аралық диагностика – әр тоқсанның соңында өткізіледі. Бұл кезеңнің мақсаты жеке уақыт кезеңінде оқытылатын пәннің әрбір нақты пәні бойынша мақсатты қолдау көрсете отырып, оқу іс-әрекетінің жеке-леген компоненттерін игеру динамикасын анықтауды қамтиды. Сондай-ақ студенттерді жеке оқытудың табыстылығын арттыру жолдарын таңдау болып табылады. Диагностиканың нысаны - өзіндік жұмыс, бақылау, ауызша сұрау, бақылау жұмыстары, оның нәтижелерін оқытушы технологиялық картаға түсіреді.

3. Қорытынды диагноз сәуір-мамыр айларының аяғында жүргізіледі. Бұл кезеңнің мақсаты оқу жылының соңында оқу пәнінің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, жалпы білім беру дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау, сондай-ақ әрбір пән бойынша оқу қызметінің жағдайы мен мәселелерін анықтау болып табылады. тиімді мәліметтер алу, сонымен қатар алға қойылған мақсаттардың оқу жылының соңында алынған нәтижелерге сәйкестігін анықтау болып табылады. Оны өткізу формалары – бақылау жұмыстары, сынақтар. Мұғалім бұл кезеңнің нәтижесін «Жеке жетістік картасына» жазуы керек.

Басқаша айтқанда, педагогикалық диагностикада мыналарды анықтауға болады:



- оқу әрекетінің жеткілікті түрде қалыптасқан құрамдас бөліктері және қайсысы қосымша жұмысты қажет етеді;
- өзін-өзі бақылаудың бірнеше түрлерінің деңгейлері – жоспарлау, сақтылы, қорытынды;
- қателіктердің сақталу себептерін және туындаған қиындықтардың сипатын;
- математикалық және лингвистикалық дамудағы өзгерістердің болуы немесе болмауы;
- оқушылардың жалпы дамуындағы табысқа білім берудің әсер ету дәрежесі.

Педагогикалық диагностиканың бірқатар жеке және метапәндік нәтижелері бар. Жеке нәтижелердің үш блогы бар:

- оқушылардың өзін-өзі анықтауы – оқушының ішкі ұстанымы, өзін-өзі бағалауы, оның өзін-өзі құрметтеу деңгейі, оның адамдық негіздері;
- мағынаны қалыптастыру – тәрбиелік мотивтердің болуы, танымдық қызығушылық, білім беру дербестігі, кәсіптік бағдары, жеке білім беру траекториясы;
- студенттердің рухани-адамгершілік бағыты - адамгершілік нормалары, этикалық сезімдері, құндылық қатынастары, моральдық орталықсыздандыру, әлеуметтік құзыреттіліктер, тұлғааралық қарым-қатынас тәжірибесі және құқықтық сананың болуы.

Сондай-ақ метафизика нәтижелерінің үш тобы бар:

- реттеу – өз қызметін басқару, бақылау және түзету, бастамашылдық пен дербестік көрсету;
- коммуникативті – коммуникативті дағдылардың даму деңгейін талдау, қол жеткізілген ынтымақтастық дағдыларының деңгейін талдау;
- когнитивтік – ақпаратпен жұмыс істеу, символдық құралдарды пайдалану қабілетін талдау, логикалық ойлаудың даму деңгейін диагностикалау.

Бала мектеп табалдырығын аттаған сәттен бастап дамудың жаңа әлеуметтік жағдайына түседі, онда мұғалім дамудың орталық буынына айналады. Кіші мектеп жасында оқу іс-әрекеті жетекшілік етеді, сондықтан ол білім беру субъектісі ретінде өзін өзгертуге бағытталған оқушы әрекетінің ерекше түрі болып табылады. Кіші мектеп жасында ойлау басымдыққа ие болады, бейнелі-бейнелі ойлаудан сөздік-логикалық ойлауға көшу жүзеге асады.





Мектептегі білім беруде ауызша және логикалық ойлау дамитындай етіп құрылады. Оқудың алғашқы екі жылында балалар көрнекі мысалдармен көп жұмыс жасаса, келесі сыныптарда мұндай әрекеттердің көлемі азайып, оқу іс-әрекетінде бейнелі ойлау барған сайын азаяды. Психологиялық диагностика оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастырудың, тұлғааралық қарым-қатынасты орнатудың, жалпы жас оқушының жеке тұлғасын дамытудың қажетті шарты екенін атап өткен жөн. Диагностикалық әдістер бастауыш сынып оқушыларын жан-жақты зерттеуге, олардың педагогикалық-психологиялық дайындығына ықпал етеді. Студенттердің диагностикалық жұмысы өзі туралы көп нәрсені білуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар сабақта оқушыға бағытталған оқу әрекетін жоспарлауға көмектеседі. Бұл диагностиканы әрбір бастауыш сынып мұғалімі білуі керек.

#### Әдебиеттер:

1. Шмелев А.Г. и др. Основы психодиагностики. Ростов н/Д.: Феникс, 1996.- 155 с.
2. Богданова Т.Г., Корнилова Т.В. Диагностика познавательной сферы ребенка. - М., 1999.- 39 с.
3. Гаврилычева Г.Ф. Диагностики изучения личности младшего школьника // Начальная школа. - 1994. - N 1. - С. 16-18
4. Истратова О.Н. Справочник психолога начальной школы. Ростов н/Д: Феникс, 2006
5. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей / Под ред. Д.Б. Эльконина, Л.А. Венгера. - М., 1981.- 218 с
6. Зак А.З. Диагностика мышления детей 6-10 лет. - М., 1993. – 127 с.

#### РЕЗЮМЕ

Бұл мақалада бастауыш мектеп жасындағы оқушыларға психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізу туралы толық ақпарат берілген. Сондай-ақ, бастауыш мектеп жасындағы балалардың даму ерекшеліктерін тереңдетіп зерттеу әдістерін қолдану көрсетілген. Балалардың жаңа жағдайларға бейімделу процесінде бастауыш сыныптағы психологтың жұмысы балалардың жеткілікті түрде дамып келе жатқан жеке тұлғасын қалыптастыруға көмектеседі.

#### РЕЗЮМЕ

В данной статье представлена подробная информация о проведении психолого-педагогической диагностики учащихся младшего школьного возраста. Также представлено использование методов углубленного изучения особенностей развития детей младшего школьного возраста. В процессе адаптации детей к новым условиям работа психолога в начальной школе способствует формированию достаточно развитой личности детей.

#### SUMMARY

This article provides detailed information on the conduct of psychological and pedagogical diagnostics of primary school students. The use of methods for in-depth study of the developmental characteristics of children of primary school age is also presented. In the process of children's adaptation to new conditions, the work of a psychologist in elementary school contributes to the formation of a sufficiently developed personality of children.